

พัฒนาการของความเชื่อเรื่องนาคแถบลุ่มน้ำโขงตั้งแต่ยุคอุรังคธาตุสู่ประวัติศาสตร์ร่วมสมัย

นาย สัตยะพันธ์ คชมิตร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2546

ISBN 974-17-4259-2

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

J 21602086

THE DEVELOPMENT OF NAGA BELIEFS ALONG THE MEKONG FROM THE URANGKATAD
PERIOD TO THE CONTEMPORARY PERIOD

Mr.Sattiyapan Khotchamit

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts in History

Department of History

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2003

ISBN 974-17-4259-2

นายสัตติยะพันธ์ คชมิตร : พัฒนาการของความเชื่อเรื่องนาค แถบลุ่มแม่น้ำโขงตั้งแต่ ยุคอุรังค
 ธาตุ สู่ ประวัติศาสตร์ร่วมสมัย. (THE DEVELOPMENT OF NAGA BELIEFS ALONG THE
 MEKONG FROM THE URANGKATAD PERIOD TO THE CONTEMPORARY PERIOD)
 อ. ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร. ธิดา สาระยา. 249 หน้า ISBN 974 -17-4259-2

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาถึงความเชื่อเรื่องนาคของชุมชนอีสานแถบลุ่มแม่น้ำ
 โขง อันได้แก่ จังหวัดเลย หนองคาย อุดรธานี สกลนคร และนครพนม ในช่วงยุคอุรังคธาตุ
 (พุทธศตวรรษที่ 21- 23) จนถึงปัจจุบัน

ตามหลักฐานทางโบราณคดีและเอกสารมีร่องรอยว่านาคเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในสัญลักษณ์
 ทางความเชื่อดั้งเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งลัทธิความอุดมสมบูรณ์ซึ่งมีการเคารพเช่นสรวงบูชา
 ธรรมชาติ และสัตว์บางชนิด โดยเชื่อว่าจะเป็นผู้บันดาลให้เกิดความมั่งคั่งแก่ชุมชนแถบลุ่มน้ำ
 โขง ในช่วงยุคอุรังคธาตุคติเรื่องนาคได้ถูกนำมาใช้ในด้าน การเมืองการปกครองโดยสัมพันธ์
 กับการขยายตัวของอาณาจักรล้านช้าง ในบริเวณลุ่มน้ำโขง รวมทั้งเป็นสัญลักษณ์สำคัญทาง
 พุทธศาสนา ปัจจุบันชุมชนแถบลุ่มน้ำโขงยังคงมีความเชื่อ พิธีกรรม นิทาน เรื่องเล่าในท้องถิ่น
 ที่เกี่ยวข้องกับคตินี้เรื่องนาค เมื่อมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นผลให้นาคถูกใช้เป็นจุดขาย
 ทางการท่องเที่ยวโดยนาคได้กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม เมื่อคติเรื่องนาค เปลี่ยนไป ชุมชน
 ในบริเวณแถบลุ่มน้ำโขงจึงพยายามที่จะแสดงว่า นาคของเขาคือ นาคที่แตกต่างกับนาคที่
 มานานและเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิต ของผู้คนในบริเวณแถบลุ่มน้ำโขง

ภาควิชา ประวัติศาสตร์..... ลายมือชื่อนิสิต..... *Sattiyapan*
 เลข วิชา..... ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา..... *Dr. I.*
 ปีการศึกษา 2546..... ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

4380189522 : MAJOR HISTORY

KEY WORD : NAGA / LANXANG / ISAN / TOURISM

SATTIYAPAN KHOTCHAMIT : THE DEVELOPMENT OF NAGA BELIEFS ALONG THE MEKONG FROM THE URANGKATAD PERIOD TO THE CONTEMPORARY PERIOD. THESIS ADVISOR : ASSOC.PROF. DR. DHIDA SARAYA, 249 pp.
ISBN 974-17-4259-2

This thesis aims to study about naga beliefs along the Mekong river in Loei Nongkhai Udonthani Sakonnakhon Nakhonphanom from the Urangkatad period (16-18 A.D.) to the present.

From Archeological evidence the naga is related with symbols in original beliefs together with Fertility cults. This cult worships the supernatural and animism, and is believed to have created wealth for communities along the Mekong river.

In the Urangkatad period the naga beliefs were used in politics and administration that related to the Growth of the Lanxang Kingdom along the Mekong river the naga was also an important symbol of Buddhism

Nowadays communities along the Mekong river still believe in myth in the naga ritual naga, legend naga, folktales about the naga .

When tourism was promoted along the Mekong river Naga beliefs were used as cultural products. Although the basic beliefs of the Naga have changed, the communities along the Mekong river are trying to present the idea that their basic beliefs in the Naga have been related to their way of life for centuries.

Department History Student's signature *Sattiyapan*

Field of study History..... Advisor's signature *Dhida Saraya*

Academic year 2003..... Co - Advisor's signature.....

กิตติกรรมประกาศ

ผู้ศึกษา ขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุธัชชัย ยิ้มประเสริฐ ที่สละเวลาตรวจทาน แก้ไข และให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ ให้กับผู้ศึกษา ในการแก้ไขงาน เป็นอย่างมาก รวมทั้ง รองศาสตราจารย์ ดร. ธิดา สารระยา ที่เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา และครู ที่ให้โอกาส และคำชี้แนะ ที่เป็นประโยชน์ ให้กับ ผู้ศึกษา รองศาสตราจารย์ ศรีศักร วัลลิโภดม และ ดร. สุเนตร ชุตินทรานนท์ ที่ให้คำชี้แนะ ข้อเสนอที่ดี เพื่อให้แนวทางของงานชัดเจนขึ้น อ.อัญชลี สุสายัณห์ ที่เป็นห่วงเมื่อผู้ศึกษาเริ่มลงมือทำวิทยานิพนธ์ อ.อุษณีย์ ธงไชย อ. นฤมล อธิวัฒน์ ที่คอยถามข่าวคราวและห่วงใย คณาจารย์ ในภาควิชา ประวัติศาสตร์ จุฬาฯ พี่สมพร พี่สมถวิล พี่วิภา

ขอขอบคุณ ผู้คน ที่กรุณาให้ข้อมูลอันมีค่า แก่ผู้ศึกษา เจ้าหน้าที่ห้องสมุด ทุกท่าน ที่กรุณา ชี้แนะข้อมูลที่เป็นประโยชน์

กำลังใจ ของ พี่ เล็ก พี่ท็อป พี่เอ พี่อู๋ พี่ดิด แก้ว ต้อม เล็ก และแปรม ยู๋เล็ก ขวง ปู ต่าย ที่เพื่อนๆ พี่ๆ น้องๆมีให้ เมื่อยามท้อแท้ และ เบื่อหน่าย คอยตามไต่ ความก้าวหน้า รวมทั้ง คุณอุศนา นาสีเคน คุณธัญญารัตน์ อภิวงส์ คุณศุภรัตน์ ดีคะกุล คุณ วิชชกร ชิตจิรา ที่ช่วยเหลือ และให้กำลังใจ อันมีค่าอย่างมาก นอกจากนี้ ขอขอบคุณ ครอบครัวสร้อยสาย ที่คอยตาม ไต่ รวมทั้ง พี่จินตนา เกรกเกอร์ ที่เป็นพี่ ที่คอย กระตุ้น และ ให้คำปรึกษา ในทุกๆเรื่อง ตลอดเวลาที่เรียน ณ สถานศึกษาแห่งนี้

ความห่วงใย จากครอบครัว ทั้ง แพร น้องสาวที่คอยตามไต่ ตลอดเวลา อาร์มี อาม่อน หลานที่ทำให้ สบายใจเมื่อท้อแท้ ป้าต๋น ที่คอยเป็นห่วง เป็นใยเสมอ พ่อ สมสุข แสงสว่าง ที่เป็นสนับสนุนทางด้านการเรียน และคุณแม่ ที่เป็นห่วงเป็นใยลูก ตลอดเวลา

เอ็ม ที่คอยติดตาม เก็บข้อมูล แม้จะต้อง เดินทางไกล และ บางครั้งต้องอยู่ตึก คอยดูแล และให้กำลังใจที่ดี ในการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ให้สำเร็จลุล่วง

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฌ
สารบัญรูปภาพ.....	ญ
1 บทนำ.....	1
ที่มาและความสำคัญ.....	1
วัตถุประสงค์ในการศึกษา.....	4
สมมุติฐาน.....	5
ขอบเขตการศึกษา.....	5
วิธีการศึกษา.....	5
2 ที่มาของคติความเชื่อเรื่องนาค.....	12
2.1 สภาพทางภูมิศาสตร์ การตั้งถิ่นฐานและสภาพทางสังคมวัฒนธรรมบริเวณลุ่มน้ำโขง.....	12
2.2 การรับอารยธรรมอินเดีย.....	20
2.2.1 พุทธศาสนาในบริเวณลุ่มน้ำโขงและคติความเชื่อเรื่องนาคในทางพุทธศาสนา.....	21
2.2.2 คติความเชื่อเรื่องนาคในวัฒนธรรมพราหมณ์-ฮินดู.....	27
2.3 คติเรื่องนาคที่ปรากฏในความเชื่อพื้นถิ่น.....	31
2.3.1 นาคที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและคติเรื่องความอุดมสมบูรณ์.....	32
2.3.2 นาคผู้ปกป้องรักษาและการควบคุมเชิงศีลธรรมของชุมชน.....	33
3 พัฒนาการของความเชื่อเรื่องนาคในประวัติศาสตร์ ยุคอุรังคราตุ พุทธศตวรรษที่ 21-23.....	37
3.1 บริบททางประวัติศาสตร์ยุคอุรังคราตุ.....	38
3.1.1 ว่าด้วยเรื่อง "ยุคอุรังคราตุ".....	38
3.1.2 การขยายตัวของพุทธศาสนาในล้านช้าง.....	40
3.1.3 ลักษณะทางสังคม การเมืองของอาณาจักรล้านช้างในยุคอุรังคราตุ.....	49
3.2 นาคในตำนานและวรรณกรรมทางพุทธศาสนายุคอุรังคราตุ.....	59
3.3 คติเรื่องนาคในพุทธรัฐล้านช้างยุคอุรังคราตุ.....	66
3.3.1 นาคกับการอธิบายความเป็นมาของผู้คนและชุมชนแถบนี้.....	66
3.3.2 นาคในฐานะผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนาในล้านช้าง.....	71
3.3.3 นาคบทสะท้อนความคิดและสัญลักษณ์ทางการเมืองของกษัตริย์ล้านช้าง.....	76

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 ความเชื่อเรื่องนาค ในประวัติศาสตร์ร่วมสมัย	85
4.1 ความเชื่อเรื่องนาคในโลกทัศน์วิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นบริเวณลุ่มน้ำโขงในปัจจุบัน.....	85
4.1.1 คติเรื่องนาคในวรรณกรรมท้องถิ่น.....	86
4.1.2 คติเรื่องนาคในพิธีกรรมท้องถิ่น.....	101
4.1.3 คติเรื่องนาคในตำนานสถานที่.....	115
4.1.4 คติเรื่องนาคกับการอธิบายเรื่องเหนือธรรมชาติ.....	120
4.1.5 คติเรื่องนาคกับพุทธศาสนาในชุมชนบริเวณแถบลุ่มแม่น้ำโขง.....	129
4.2 "นาค" สินค้าทางวัฒนธรรม ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.....	137
4.2.1 การส่งเสริมการท่องเที่ยวบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย	140
4.2.1.1 การก่อตั้งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.....	140
4.2.1.2 การส่งเสริมการท่องเที่ยวบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	143
4.3 รูปแบบความเชื่อเรื่องนาคที่เปลี่ยนแปลงไป.....	156
4.3.1 บั้งไฟพญานาคในกรอบโครงการการท่องเที่ยว.....	158
4.3.2 ชุมชนลุ่มน้ำโขงกับผลกระทบจากการท่องเที่ยว.....	168
5 บทสรุป	166
รายการอ้างอิง	168
ภาคผนวก	184
ภาคผนวก ก รายงานกษัตริย์ลาว	185
ภาคผนวก ข เส้นทางพระเจ้าเลียบโลก	191
ภาคผนวก ค จารึกที่ปรากฏในบริเวณแถบลุ่มน้ำโขง	192
ภาคผนวก ง ฮีตสิบสองคองสิบสี่.....	199
ภาคผนวก จ สุนัขภูม่านาคขาดก	216
ภาคผนวก ฉ แหล่งท่องเที่ยวแถบลุ่มแม่น้ำโขง.....	222
ภาคผนวก ช ตำนานเมืองคำชะโนด.....	240
ภาคผนวก ซ เรื่องแปลกเกี่ยวกับพญานาค.....	244
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	249

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
ตารางที่ 1. เทศกาลบั้งไฟพญานาค ปี 2545.....	165
ตารางที่ 2. เทศกาลบั้งไฟพญานาค ปี 2546.....	166

สารบัญภาพ

ภาพประกอบ	หน้า
รูปที่ 1. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. กรอบโครงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม.....	155
รูปที่ 2. ความเชื่อเรื่องนาค กับ บริบททางการท่องเที่ยว กรณีศึกษา บั้งไฟพญานาค.....	159
รูปที่ 3. กลุ่มต่างๆที่สนับสนุนการท่องเที่ยว.....	167
รูปที่ 4. คติเรื่องนาคกับการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน.....	172